

ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΜΙΑΣ ΥΠΟΡΡΗΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΜΠΕΡΞΟΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΒΙΟΛΟΓΙΑ

Τὸ ἐρώτημα ποὺ θέτουμε μὲ τὴν ἐργασία μας αὐτή, εἶναι ἐὰν ἡ ἀπόπειρα τοῦ Bergson ν' ἀποφύγει τόσο ἓναν ὑλιστικὸν – ἐμπειριοκρατικὸν μονισμό (τύπου Spencer)¹, ὅσο καὶ ἓναν ἰδεαλιστικὸν – λογοκρατικὸν δυϊσμό (τύπου Kant)², τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ πραγματευθεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς μὲ τρόπο ἐπιστημολογικὰ νόμιμο στὸ πλαίσιο τῆς ὄντολογίας του τῆς ζωῆς. Ἐνα εἶδος ἠθικῆς ἀντίληψης θὰ μπορούσε ν' ἀνιχνευθεῖ στὴν «πυρηνική», θὰ λέγαμε, συστοιχία τῶν ἐννοιῶν: «διάρκεια», «συνείδηση», «ἐλευθερία» καὶ «δημιουργία», ἀπὸ τὸ πρῶτο κιόλας βιβλίο τοῦ Bergson, τὸ *Δοκίμιο πάνω στὰ ἅμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης* (1889). Βρισκόμαστε, ὅμως, εὐθὺς ἐξαρχῆς ἀντιμέτωποι μὲ μία δυσκολία θεωρητικοῦ τύπου ἢ, μᾶλλον, μπροστὰ σ' ἓνα δόγμα χιουμιανῆς προέλευσης, ποὺ ἐπιβάλλει διαχωριστικὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὴν ὄντολογία καὶ τὴν ἠθική, δηλαδή ἀνάμεσα στὸ «γεγονὸς» καὶ τὴν «ἀξία». Θὰ ἐπιχειρήσουμε, λοιπόν, νὰ δείξουμε πὼς μιὰ λανθάνουσα ἠθικὴ συνυφαίνεται μὲ μιὰ «ὀργανικὴ» λογικότητα ἐμμενῇ στὴ ζωὴ, στὸ πλαίσιο τῆς μπερξονικῆς φιλοσοφικῆς βιολογίας. Αὐτὴ ἡ ἠθικὴ διατυπώνεται, τελικά, μὲ ἀρκετὴ εὐκρίνεια στὶς *Δυὸ πηγὲς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας* (1932), ἐφόσον ἐκεῖ διασφαλίζεται ἓνα εἶδος «ὑπερβατικότητας», ἀναγκαῖος ὅρος τῆς ἠθικότητος ὡς τέτοιας. Μὲ ποιὸν τρόπο ὅμως;

Υἱοθετῶντας, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἓναν ἥπιο ὄντολογικὸν δυϊσμό, ὁ ὁποῖος στὶς *Δυὸ πηγὲς...* ἐκφράζεται μὲ τὴ διαφοροποίησιν ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἐννοιες τῆς φύσης («φύση φυσιοῦσα» - «φύση φυσιωθεῖσα», σπινωζικὸ δάνειο), ὁ Bergson ἐπιτυγχάνει ν' ἀποφύγει μεθοδολογικοὺς ἀναγω-

1. Πβ. H. BERGSON, Cours de philosophie morale et politique au Lycée Henri IV, (1981-1983), 2e leçon: La morale de Spencer, *Henri Bergson – Cours*, τ. II, ἐπιμ. ἔκδ. H. Hude, Παρίσι, P.U.F., 1999, σσ. 71-76. Πβ. ἐπίσης, M. ÇAPEK, La théorie biologique de la connaissance chez Bergson et sa signification actuelle, *Revue de Mét. et de Mor.*, n° 2, 1959, σσ. 196-197. Πβ. καὶ P. D'AUREC, De Bergson spencerien au Bergson de l'«Essai», *Archives de Philos.*, τ. XVII, σσ. 116-117.

2. Πβ. H. BERGSON, *ἔνθ' ἄν.*, 5e leçon: La morale de l'obligation pure. Doctrine pratique de Kant, σσ. 107-111.

γισμούς, που θα οδηγούσαν σε μία φυσιοκρατική ή, αντίθετα, σε μια ιδεαλιστική – φορμαλιστική ήθική³. Ποιά είναι, λοιπόν, ή ρητά εκπεφρασμένη θέση του; Υπάρχουν δυο ήθικες: ή «κλειστή» και ή «άνοιχτή»⁴.

Στὸ ἐρώτημα, τέλος, σχετικά με τὸν τρόπο που αὐτὴ ή ὀλοκληρωμένη θέση ἀνακύπτει μέσα ἀπὸ μία «ὑποτυπώδη», κατὰ κάποιον τρόπο, ήθική, ή δική μας ἀπάντηση είναι: μέσω μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας, ή ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸ κατώφλι, ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφικὴ βιολογία τῆς Δημιουργικῆς ἐξέλιξης καὶ τὴν ήθικὴ τῶν Δυὸ πηγῶν...⁵.

1. Προκείμενες μιᾶς ἀξιολογικῆς ὄντολογίας τῆς ζωῆς

Πρῶτα ἀπ' ὅλα, βασικὴ ἐπιστημολογικὴ θέση τῆς μπερξονικῆς φιλοσοφικῆς βιολογίας εἶναι πῶς, προκειμένου νὰ κατανοήσῃ κανεὶς ἓνα ἔμβιο ὄν, στὴν ιδιαιτερότητά του, θὰ πρέπει ν' ἀποφύγει τὴ μηχανὴ ὡς ἐξηγητικό μοντέλο⁶. Ἡ αὐθορμησία τῆς ζωῆς, δηλαδή, δὲν ἔχει καμία σχέση με τὴν ἑτερονομία τῆς μηχανῆς. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ἔτσι, πῶς ή ἀνατροπὴ τοῦ μηχανιστικοῦ μεταφυσικοῦ χάρτη εἶναι καὶ ή πρώτη ἰδρυτικὴ κίνηση τῆς μπερξονικῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς⁷.

Ποιά εἶναι, λοιπόν, τὰ θεμελιώδη ἐρωτήματα που ὁ Bergson θέτει, κυρίως μετὰ τὸ βιβλίο του *Ἡ δημιουργικὴ ἐξέλιξη*, καὶ που ἐπιτρέπουν νὰ φανεῖ, παρὰ τὶς ἀντίθετες γνώμες κάποιων μελετητῶν, ή χωρὶς ρήξη μετάβαση, στὸ ἔργο του, ἀπὸ μία φιλοσοφικὴ ψυχολογία σε μία ὄντολογία τῆς ζωῆς καί, ἀπὸ ἐκεῖ, σε μιὰ ήθική⁸;

3. Πβ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Les deux sources de la morale et de la religion*, *Œuvres*, Παρίσι, P.U.F., 1970³, σσ. 1023-1024. Πβ. καὶ Α. BOUANICHE, *L'originare et l'original. L'unité de l'origine dans Les deux sources de la morale et de la religion*, *Annales Bergson.*, I: *Bergson dans le siècle*, ἐπιμ. ἔκδ. F. Worms, Παρίσι, P.U.F./Épiméthée, 2002, σσ. 144-147.

4. Πβ. Η. BERGSON, *Les deux sources de la morale et de la religion*, ...σσ. 1201-1204. Πβ. καὶ J. MARITAIN, *Sur l'éthique bergsonienne*, *Revue de Mét. et de Mor.*, n° 2, 1959, σσ. 141-142. Πβ. ἐπίσης, R. LE SENNE, *L'intuition morale d'après Bergson*, *Revue Philos. de la France et de l'Étranger*, 1941, σ. 227. Σύμφωνα μετὰ τὸν R. Le Senne, αὐτὸ που κυρίως ἀπασχόλησε τὸν Bergson ἦταν ή «ήθικὴ ἀποτελεσματικότητα». Προσπάθησε, δηλαδή, νὰ διερευνήσῃ τὴν πηγὴ ἀπ' ὅπου προέρχεται ή δύναμη κάθε ήθικῆς πραγματικὰ ἀπελευθερωτικῆς.

5. Πβ. F. KECK, *Bergson et l'anthropologie. Le problème de l'humanité dans Les deux sources de la morale et de la religion*, *Annales bergs.*, I, σσ. 197-200.

6. Πβ. C. TRESMONTANT, *Comment se pose aujourd'hui le problème de l'existence de Dieu*, Παρίσι, Seuil, 1966, σ. 270.

7. Πβ. F. WORMS, *Bergson ou les deux sens de la vie*, Παρίσι, P.U.F., 2004, σσ. 197-198.

8. Πβ. R. JOLIVET, *De l'«Evolution créatrice» aux «Deux sources»*, *Revue thomiste*, τ. XVI, n° 77, 1933, σσ. 360-363. Πβ. ἐπίσης, R.-T. FLEWELLING, *Bergson and Personalism*, *The Personalist*, τ. XIV, n° 2, 1933, σσ. 89-92. Πβ. καὶ J.-L. VIEILLARD-BARON, *Continuité et discontinuité de l'œuvre de Bergson*, *Annales Bergs.*, I, σσ. 304-307. Πβ. ἐπίσης, Y. PRELORENTZOS, *Bergson est-il durkheimien dans «Les deux sources de la morale et de la religion»?*, *Φιλοσοφία*, 36, 2006, σσ. 230-255, σμμ. 24.

I) Τί εἶδους αἰτιότητα συνιστᾷ ἡ ζωὴ; Παρατηρῶντας τὴ σύγκλιση τῶν ἀποτελεσμάτων σὲ ἀνεξάρτητες γραμμὲς τῆς ἐξέλιξης⁹ καὶ ὑποθέτοντας μία «ἐσωτερικὴ ἀρχὴ κατεύθυνσης»¹⁰, ὁ Bergson ἀπαντᾷ: Ἡ ζωὴ συνιστᾷ μία «βαθιὰ αἰτία» (μια Πρώτη αἰτία, θὰ λέγαμε), ποὺ δίνει τ' ἀποτελέσματα τῆς «ὡς σύνολο» (*en bloc*), καὶ πρέπει νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὶς «δευτερεύουσες αἰτίες», ποὺ συγκροτοῦν τὰ βιολογικὰ φαινόμενα στὴ φυσικο-χημικὴ τους σύνθεση¹¹.

II) Πῶς μπορεῖ νὰ δείξει κανεὶς τὴν ἀνεπάρκεια μιᾶς μηχανοκρατικῆς ἀλλὰ καὶ μιᾶς τελεοκρατικῆς ἐξήγησης, ἐγκλωβισμένων καὶ τῶν δυὸ σὲ ἀνθρωπομορφικὰ σχήματα; Ἡ ἀπάντηση τοῦ Bergson εἶναι: Μόνο ἐὰν τοποθετηθεῖ στὴν ἐξελικτικὴ ὀπτική. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει, ὅμως, πῶς τὸ εἶναι τῆς ζωῆς συνυφαίνεται ἄρρηκτα μὲ τὸν χρόνο ὡς «δημιουργικὸ γίγνεσθαι». Ἡ ἐξέλιξη ἐμφανίζεται, συνεπῶς, ὡς ἡ κατεξοχὴν τροπικότητα τῆς ζωῆς. Ἡ Ζωή, ἐν τέλει, εἶναι τὸ μεγάλο Ὑποκείμενο, ὁ βασικὸς πρωταγωνιστὴς τοῦ πλέον διαβασμένου βιβλίου τοῦ Bergson, τὸ ὁποῖο καὶ τὸν καθιέρωσε ὡς «φιλόσοφο τῆς ζωῆς»¹².

Κατὰ τὴν ἀνάγνωση, λοιπόν, τῆς φυσικῆς ἱστορίας μιᾶς «καθολικῆς μεταμόρφωσης, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἡ ὑφὴ τοῦ κόσμου ὁργανώνεται», διαφαίνονται οἱ προϋποθέσεις ἐνὸς «(συν)-ἀνήκειν»¹³ τῶν ἔμβιων

9. Πβ. H. BERGSON, *L'évolution créatrice*, *Œuvres*, σ. 561.

10. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 560. Πβ. καὶ L. ADOLPHE, Bergson et l'élan vital, *Les Ét. Bergs.*, τ. III, Παρίσι, P.U.F., 1952, σσ. 102-107.

11. Πβ. H. BERGSON, *L'évolution créatrice*, *Œuvres*, σσ. 570-576. Αὐτὸ ποὺ ὁ Bergson θέλει κυρίως νὰ ὑπογραμμίσαι εἶναι ἓνα εἶδος ἀσυμμετρίας ἀνάμεσα στὴ «βαθιὰ» καὶ τὶς «δευτερεύουσες αἰτίες». Στὴν περίπτωση τοῦ ὀφθαλμοῦ, γιὰ παράδειγμα, εἶναι ἀποκαλυπτικὴ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἄπειρη πολυπλοκότητα τοῦ ὀργάνου καὶ τὴν ἀκραία ἀπλότητα τῆς λειτουργίας ποὺ εἶναι ἡ ὄραση. Ἡ ζωὴ ἀποτελεῖ, δηλαδή, δύναμη μορφοποιητικὴ ποὺ δίνει τὰ ἀποτελέσματά της μέσω ἀδιαίρετων διαδικασιῶν. Ἡ σχέση τῆς ὄρασης μὲ τὴν ὀπτικὴ μηχανὴ μπορεῖ θαυμάσια νὰ ἀποδοθεῖ μὲ τὴν εἰκόνα ἐνὸς χεριοῦ ποὺ εἰσχωρεῖ σὲ ρινίσματα σιδήρου, τὰ ὁποῖα «σχεδιάζουν», «διοχετεύουν» καί, συγχρόνως, «περιορίζουν» τὴν κίνησή του. Τελικά, τὰ ρινίσματα σιδήρου θὰ συμπαραταχθοῦν καὶ θὰ διαταχθοῦν σὲ μία συγκεκριμένη μορφή, ποὺ εἶναι αὐτὴ τοῦ χεριοῦ τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς πού, ἐξαντλῶντας τὴν προσπάθειά του, παύει νὰ κινεῖται.

12. Πβ. J. MULLARKEY, *La philosophie nouvelle, or change in philosophy*, εἰς J. MULLARKEY (ἐπιμ.), *The New Bergson*, Μάντσεστερ-N. Ὑόρκη, Manchester University Press, 1999, σ. 13. Πβ. καὶ G. DELEUZE, *Cours sur le chap. III de L'évolution créatrice de Bergson* (14 mars 1960), *Annales Bergs.*, ἐπιμ. ἔκδ. F. Worms, II: *Bergson, Deleuze et la phénoménologie*, Παρίσι, P.U.F./Epiméthée, 2004, σ. 168. Σύμφωνα μὲ τὸν Deleuze, ἡ φιλοσοφία τοῦ Bergson «εἶναι μία φιλοσοφία τῆς Ζωῆς», ὅπου ἡ «διάρκεια» ὡς παράγων «ἐξέλιξης τῆς διαφοροποίησης τῶν εἰδῶν» ἀναδεικνύεται σὲ κυρίαρχη ἔννοια, ἅμεσα συναρτημένη μὲ τὴν ἔννοια τῆς «ζωτικῆς ὁρμῆς».

13. Πβ. A. VANDEL, *Vie et évolution, Bergson et Nous*, *Actes du xe Congrès des Soc. de Philos. de langue franç.*, Παρίσι, 17-19 Μαΐου 1959, *Discussions, Bulletin de la Soc. Franç. de Philos.*, Παρίσι, A. Colin, 1960, σσ. 91-92.

όντων σ' ένα ΟΛΟΝ που οργανώνεται μαζί τους, αλλά, συγχρόνως, τὰ υπερβαίνει. Έντοπίζοντας, συνεπώς, τὴ βαθύτερη «τάξη» ἢ ὁποία, ὡς ἐνδογενὴς «λογικότητα», διέπει ποικίλες κατευθύνσεις τῆς ἐξέλιξης, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανεὶς κάποιες ὄντολογικὲς παραμέτρους, πού συνεπάγονται καὶ τὴν ἰδιαίτερη «σημασία» τῶν φαινομένων;

Τὸ τελευταῖο αὐτό, δικό μας αὐτὴ τὴ φορά, ἐρώτημα θέτει, προφανῶς, ἓνα αἶτημα μεταφυσικῆς ἐρμηνείας καί, συγχρόνως, προεκτείνεται σ' ἓνα νέο ἐρώτημα γιὰ τὸ ἴδιο τὸ νόημα τῆς ζωῆς (τὸ «οὐ ἔνεκα», ἂν μπορούμε νὰ ποῦμε), ἐφόσον ἡ διαρκῶς μεγαλύτερη πολυπλοκοποίηση τῶν ἔμβιων μορφῶν συναρτᾶ ἄμεσα τὴ «ζωτικὴ ὁρμή» μὲ τὸ χρόνο ὡς μέλλον¹⁴. Σὲ μεταγενέστερο κείμενό του *Ἡ συνείδηση καὶ ἡ ζωὴ* (1911), ὁ Bergson ὑποβάλλει τὴν ἰδέα μιᾶς κατεύθυνσης τῆς ζωῆς, ἢ ὁποία ἐγείρει, μάλιστα, ἐρωτήματα ἠθικῆς τάξης: «Γιατί, λοιπόν, ἡ ζωὴ προχωρεῖ σὲ διαρκῶς μεγαλύτερη πολυπλοκότητα καί, μάλιστα, γιατί ὁδηγεῖται σὲ μία πολυπλοκοποίηση ὅλο καὶ πιὸ ἐπικίνδυνη;» Ὁ χαρακτηρισμὸς «ἐπικίνδυνη» ἔχει νὰ κάνει, κυρίως, μὲ τὴ διαπίστωση τῆς παραγωγῆς συνείδησης καὶ μεγαλύτερης ἐλευθερίας¹⁵, λόγῳ τῆς αὔξης τῶν δυνατοτήτων ἐπιλογῆς. Ἡ «ἀναγκαιότητα τῆς προσαρμογῆς» ὡς ἀπάντηση δὲν εἶναι καθόλου ἱκανοποιητικὴ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς «δημιουργικῆς ἐξέλιξης», ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Bergson¹⁶.

Θὰ μπορούσε νὰ μιλήσει κανεὶς, ἴσως, γιὰ ἓνα εἶδος «ἀνάστροφης τελικότητας» πού, ὅμως, πρέπει νὰ διακριθεῖ ἀπὸ τὴν κλασικὴ τελοκρατία, τὴν ὁποία ὁ Bergson ἀπέρριψε μαζὶ μὲ τὴ μηχανοκρατία, ὡς ὅψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος. Στὴν περίπτωσή αὐτή, πρόκειται μᾶλλον γιὰ μία τελικότητα ἀνοιχτὴ στὸ μέλλον, ὅπου ἡ συνοχή, ἡ συμπληρωματικότητα καὶ ἡ ἁρμονία τῶν ἀποτελεσμάτων ὀφείλονται ὄχι σ' ἓναν *a priori* νομοτελεῖακὸ σχεδιασμό, ἀλλὰ στὴν κοινὴ ἀφετηρία τους καὶ μόνο.

Στοὺς ἀντίποδες ἐνὸς ἀπλοϊκοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ, μιὰ τέτοια ἰδέα συναρτᾶται, κατὰ τὴ γνώμη μας, μὲ τὴν ἔννοια τῆς καταγωγῆς. Παραπέμπει δηλαδή, ἔστω ἔμμεσα, σὲ μιὰ ἀρχέγονη πηγὴ τῆς ζωῆς, ἢ ὁποία ἐπιτρέπει στὴν τελευταία νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἀκατάπαυστη μορφοποιητικὴ

14. Τὸ «βέλος τοῦ χρόνου», ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ Prigogine, δὲν βρίσκεται πολὺ μακριὰ ἀπὸ μιὰ τέτοια ἰδέα. Πβ. I. PRIGOGINE-I. STENGERS, *Entre le temps et l'éternité*, Παρίσι, Flammarion, 1992, σσ. 119-121, 175-176, 192.

15. Πβ. H. BERGSON, *La conscience et la vie*, *Œuvres*, σσ. 828-829. Πβ. καὶ F. WORMS, *La conscience ou la vie? Bergson entre phénoménologie et métaphysique*, *Annales Bergs.*, II, σ. 206.

16. Πβ. K. ANSELL-PEARSON, *Bergson and Creative Evolution / Involution: Exposing the transcendental illusion of organismic life*, *The New Bergson*, σσ. 147, 153. Πβ. ἐπίσης, J.-L. VIEILLARD-BARON, *L'intuition de la durée, expérience intérieure et fécondité doctrinale*, *Bergson. La durée et la nature*, Παρίσι, P.U.F./Débats Philosophiques, 2004, σσ. 73-74.

διαδικασία που υπερβαίνει διαρκώς τις εκάστοτε πραγματώσεις της με κατεύθυνση άλλες, ανώτερες μορφές. Αυτό σημαίνει πως ή παραπάνω ιδιότυπη τελικότητα επιδέχεται, συγχρόνως, διπλή αναφορά: α) μια «καταγωγική» και β) μια «έσχατολογική». Προτείνουμε, βέβαια, τους δυο αυτούς όρους στην πλέον μετριοπαθή έκδοχή τους¹⁷. Ο πρώτος έρχεται ν' αποδώσει ένα είδος μεταφυσικής αξιοπρέπειας στη ζωή ως «δημιουργική εξέλιξη», ενώ ο δεύτερος προσυπογράφει σ' αυτήν ένα ήθικo καταστατικό τέτοιο, που θα επέβαλλε το δημιουργικό της Γίνεσθαι ως «Δέον», στο επίπεδο της ανθρώπινης βούλησης. Εάν, όμως, διαγράφεται, μέσα από μία τέτοια όπτική γωνία, ένα είδος ήθικης δέσμευσης, αυτή θα πρέπει, κυρίως, να εκληφθεί ως πιστότητα προς την καταγωγική όρμη.

Μπορούμε να υποθέσουμε, λοιπόν, πως οί απαρχές μιας ήθικης αντίληψης έμπεριέχονται, κιόλας, σ' ένα είδος οντολογικής σχάσης, ή οποία εκδηλώνεται τόσο στο γνωσιολογικό επίπεδο (με τη διάσταση ανάμεσα στην ενόραση και τη νόηση) όσο και στο ήθικo (με τη διπολικότητα «άνοιχτη» και «κλειστή» ήθική). Στο πλαίσιο, δηλαδή, ενός οντολογικού διμορφισμού, ο πρώτος όρος φαίνεται να συντάσσεται με μία άνοδική κίνηση στην κατεύθυνση του πνεύματος, ενώ ο δεύτερος ακολουθεί πορεία καθοδική, με απώτατο όριο την ύλη.

Αποτελώντας, έτσι, μια υπόσχεση έλευθερίας και δημιουργίας, ο πρώτος όρος «αξίζει» περισσότερο από τον δεύτερο, θα έλεγε κανείς, και, κατά κάποιον τρόπο, οφείλει να του επιβληθεί. Μια αξιολογία έμπεριέχεται, συνεπώς, σε μια οντολογία της ζωής, στον βαθμό που αυτή ανάγει τη συνοχή, αλλά και τον δυναμικό χαρακτήρα της, σε μια μεταφυσική Αρχή, απ' όπου, τελικά, αντλεί και τους τίτλους ευγενείας της.

Επί πλέον, θα τολμούσαμε να πούμε πως ή απαλλαγή από την άλλοτρίωση μέσω της επιστροφής στο «αμέσο», σταθερό μοτίβο της μπερξονικής γνωσιολογίας, προϋποθέτει, ως ένα σημείο τουλάχιστον, την αντίληψη της αλήθειας ως αυθεντικότητας, ως ταυτότητας δηλαδή του πραγματικού με τον έαυτό του. Η επανάκτηση του «αυθεντικού» υποδηλώνει,

17. Πβ. H. BERGSON, *La conscience et la vie*, σ. 828. Ο Bergson αναφέρεται, άφενός στην «κοινή πηγή» της «ύλης» και της «συνείδησης», και αφετέρου σ' ένα είδος σκοπιμότητας που φαίνεται να διέπει τη «συνολική εξέλιξη της ζωής στον πλανήτη μας», υπέρ της οποίας μαρτυρεί κυρίως ή ανάδυση της «δημιουργικής συνείδησης». Είναι έμφανής, δηλαδή, μια «προσπάθεια» για ν' απελευθερωθεί, μέσω μιας εύφουδς έπινοητικότητας, «κάτι που μένει φυλακισμένο στο ζώο και που δέν απελευθερώνεται όριστικά παρὰ στον άνθρωπο». Αξίζει, ίσως, να έπισημάνουμε έδω κάποιους άπόηχους της φιλοσοφίας των Στωικών. Για παράδειγμα, σχετικά με την ιδέα της προέλευσης του υλικού και του ήθικου κόσμου από μία «κοινή αρχή», πβ. H. BERGSON, *Leçons Clermontoises*, II, άποκατάστ. κεμ., παρουσ. και σχολ. R. RAGGHIANI, Παρίσι, L'Harmattan, 2006, *Cours de Philosophie au Lycée Bl. Pascal de Clermont - Ferrand* (1885-1886), χφ. Eug. ESTIVAL, *Leçon IX, Les Stoiciens*, σσ. 79-80. Πβ. και H. MAVIT, *Bergson et l'existence créatrice, Les Et. Bergs.*, τ. III, Παρίσι, P.U.F., 1952, σ. 148.

ὅμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνωσιολογική, καὶ μία ἠθικοῦ τύπου δραστηριότητα. Στὸν ἀνταγωνισμό, δηλαδή, τῶν δυὸ ἀντίθετων ὄντολογικῶν κινήσεων, (ἀπόηχο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου), θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐντοπίσει ἕναν πρωταρχικὸ ἠθικὸ ὑπαινιγμό: ὑπάρχει κάτι ποὺ «ἀξίζει», καὶ αὐτὸ τὸ κάτι μπορεῖ νὰ κερδηθεῖ ἢ νὰ χαθεῖ. Ἐναπόκειται στὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία νὰ αποφασίσει.

Δὲν εἶναι, ἴσως, τυχαῖο ποὺ τὸ βιβλίο γιὰ τὴν ἠθικὴ γράφτηκε τελευταῖο. Ὁ Bergson φαίνεται νὰ γνωρίζει, ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅχι μόνο πόσο σημαντικὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ πόσο εὐάλωτη εἶναι ἡ ὅποια προσπάθεια θεμελίωσης ἢ, ἔστω, αἰτιολόγησής της. Τὰ μαθήματά του γιὰ τὴν ἠθικὴ (1891-93), καί, ἐπικουρικά, ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν J. De Tonquédec (1912), διαφωτίζουν ἀρκετὰ τὸ σημεῖο αὐτό¹⁸.

Ἄν καὶ ὁ στόχος δὲν ἦταν εὐδιάκριτος, ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στὴν ἀναγκαιοκρατία καὶ τὴν ἐνδεχομενικότητα ἢ, ἀκόμη, ἀνάμεσα στὸν διανοητικισμό καὶ τὸν τυφλὸ ἐμπειρισμό, ποὺ βρίσκει τὴν ἀφετηρία της στὸ Δοκίμιο, γιὰ νὰ συνεχιστεῖ μὲ τὸ *Ὑλὴ καὶ μνήμη* καὶ νὰ κορυφωθεῖ στὴ *Δημιουργικὴ ἐξέλιξη*, ἀπέβλεπε, κατὰ τὴ γνώμη μας, σὲ μιὰ εἰκόνα περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ ἔμελλε νὰ διαμορφωθεῖ προοδευτικὰ καὶ νὰ κάνει, τελικά, τὴν ἐμφάνισή της στὸ τέλος τοῦ Γ' κεφαλαίου τῆς *Δημιουργικῆς ἐξέλιξης*, στὸ σημεῖο ὅπου μιὰ φιλοσοφικὴ βιολογία ἐκβάλλει σὲ μιὰ φιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία¹⁹. Ἡ τελευταία ἔρχεται νὰ ἐντάξει τὴν ἀνθρωπότητα στὸ σύνολο τῆς ζωϊκότητας, φροντίζοντας, ὅμως, νὰ διασφαλίσει γι' αὐτὴν δυὸ μείζονα ὄντολογικὰ γνωρίσματα, αὐτὰ τῆς δυνατότητας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικῆς συνείδησης²⁰.

18. Πβ. H. BERGSON, *Cours de philosophie morale et politique au Lycée Henri IV*, (1891-1893), 4e leçon: La morale intellectualiste. Le bien, la perfection, l'idéal moral, *Henri Bergson - Cours*, τ. II, σ. 102 καὶ 6e leçon, Conclusion: Le bien moral, véritable fondement de l'obligation, *αὐτόθι*, σσ. 113-116. Πβ. καὶ Lettre de Bergson à J. De Tonquédec (20 février 1912), *Mél.*, Παρίσι, P.U.F., 1972, σ. 964. Πβ. ἐπίσης, P. MESNARD, La doctrine de l'héroïsme moral considéré comme clef de voûte de la philosophie bergsonienne, *Bergson et Nous*, Actes du xe Congrès A.S.P.L.F., Παρίσι, 17-19 Μαΐου 1959, *Bulletin de la Soc. Franç. de Philos.*, Παρίσι, A. Colin, 1959, σσ. 229, 233.

19. Πβ. H. BERGSON, *L'évolution créatrice*, σσ. 716-725.

20. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 718: «Ριζικὴ ἐπίσης, συνεπῶς, εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ συνείδηση τοῦ ζώου, ἀκόμη καὶ τοῦ πλέον νοήμονος, καὶ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Διότι ἡ συνείδηση ἀντιστοιχεῖ ἐπακριβῶς στὴ δύναμη ἐπιλογῆς τὴν ὁποία τὸ ἔμβιο ὄν διαθέτει· εἶναι συνεκτατὴ μὲ τὸν κροσσὸ δύνατῆς δράσης ποὺ περιβάλλει τὴν πραγματικὴ δράση: ἡ συνείδηση εἶναι συνώνυμη μὲ τὴν ἐπινόηση καὶ τὴν ἐλευθερία» καὶ σ. 721: «Ὅλα συμβαίνουν ὥσάν ἕνα ὄν ἀπροσδιόριστο καὶ ρευστό, ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀποκαλέσει, κατὰ βούληση, ἄνθρωπο ἢ ὑπεράνθρωπο, εἶχε προσπαθήσει νὰ πραγματοποιηθεῖ, καὶ δὲν τὸ κατόρθωσε παρὰ ἐγκαταλείποντας καθ' ὁδὸν ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του... Τὸ σύνολο τοῦ ὁργανωμένου κόσμου γίνεται κάτι σὰν τὸ φυτόχωμα, πάνω στὸ ὁποῖο ὄφειλε νὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἢ ἕνα ὄν, τὸ ὁποῖο ἠθικὰ θὰ τοῦ ἔμοιαζε».

Στὸ ἐρώτημα, λοιπόν, ἐὰν μία ἠθικὴ εἶναι ὄχι μόνο ἐφικτὴ ἀλλὰ καὶ ἐπαρκὴς ὑπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς «φιλοσοφίας τῆς ζωῆς», ὅπως αὐτὴ τοῦ Bergson, μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ κανεῖς καταφατικά, ἐπισημαίνοντας πὼς μιὰ τέτοια φιλοσοφία κατεξοχὴν διαθέτει διττὴ ἀναφορά: μεταφυσικὴ καὶ βιολογικὴ. Αὐτὸ μάλιστα θέλει νὰ δηλώσῃ ὁ Bergson, κατὰ τὴ γνώμη μας, στὸ τέλος τοῦ Α΄ κεφαλαίου τῶν «Δυὸ πηγῶν», μὲ τὴ σχεδὸν αἰνιγματικὴ προτροπὴ του: «Ἄς δώσουμε λοιπὸν στὴ λέξη βιολογία τὴν πολὺ περιεκτικὴ σημασίαν ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει, ποὺ θὰ ἀποκτήσῃ ἴσως μιὰ μέρα, καὶ ἃς ποῦμε πὼς κάθε ἠθικὴ, <ποὺ ἐκδηλώνεται ὡς> πίεση ἢ <ὡς> ἀνάταση, εἶναι βιολογικῆς οὐσίας»²¹.

Προκειμένου νὰ ὑπερβοῦμε τὴ δυσχέρεια ποὺ προκαλεῖ αὐτὴ ἡ κάπως αὐθαίρετη μετακίνηση τοῦ ὅρου «βιολογία» ἀπὸ τὸ λεξικολογικὸ στὸ σημασιολογικὸ πεδίο, ἃς θυμηθοῦμε πὼς πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε δείξει τὸν δρόμο γιὰ μία βιολογία ποὺ ἀποκτᾶ νόημα μέσω τῆς μεταφυσικῆς τῆς ἀναγωγῆς. Ἔτσι, ἡ διακινδύνευση τὴν ὁποία ἀναλαμβάνει ὁ Bergson ἀποτελεῖ μαζὶ καὶ τὸ εὖρος τοῦ φιλοσοφικοῦ του ἐγχειρήματος, ποὺ εἶναι: ἡ ἐκ νέου ἐγκαθίδρυση τῶν ὅρων γιὰ ἓναν διάλογο ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἐπιστήμη, μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὸ ἐπιχείρησε ὁ Ravaisson στὴ Γαλλία, στὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης²².

Μὲ ἄλλα λόγια: τὸ ἔμβιο ὃν διεκδικεῖ καὶ ἐπιτυγχάνει ὄντολογικὴ προτεραιότητα σὲ σχέση μὲ τὴν ἀνόργανη φύση, καὶ αὐτὸ ὑπαγορεύει ὄχι μόνον ὁρισμένη ἐπιστημολογικὴ ἀντίληψη, ἀλλὰ καὶ ὁρισμένη ἠθικὴ στάση, ἱκανὴ νὰ διαμορφώνει λόγους καὶ τρόπους δράσης ἀπέναντι στὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς γενικότερα.

Εἶναι, ἴσως, πολλαπλὰ σημαντικὸ τὸ τελευταῖο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ ὁ Bergson ἀφιερώνει στὸν F. Ravaisson (1904), ὅπου καὶ ἐκτίθεται συνοπτικὰ ἡ «φιλοσοφικὴ διαθήκη» τοῦ τελευταίου: «Τί πιὸ τολμηρό, τί πιὸ καινούργιο ἀπὸ τὸ νὰ ἔλθῃ κανεῖς ν' ἀνακοινώσῃ στοὺς φυσικοὺς πὼς τὸ ἀδρανὲς θὰ ἐξηγηθεῖ μέσω τοῦ ἔμβιου, στοὺς βιολόγους πὼς ἡ ζωὴ δὲ θὰ γίνῃ κατανοητὴ παρὰ μέσω τῆς σκέψης, στοὺς φιλοσόφους πὼς οἱ γενικότητες δὲν εἶναι φιλοσοφικές, στοὺς δασκάλους πὼς τὸ ὅλον πρέπει νὰ διδάσκεται πρὶν ἀπὸ τὰ στοιχεῖα...»²³.

21. Πβ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Les deux sources de la morale et de la religion*, σ. 1061.

22. Πβ. Θ. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΠΟΓΙΑΝΝΗ, Ἀριστοτελικὲς ἀπηχήσεις στὴ γαλλικὴ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, *Πρακτικά του Γ΄ Πανελληνίου Συνεδρίου Φιλοσοφίας*, Ἀθήνα καὶ Ἑσπερία. Οἱ ἐπιδράσεις τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας στὴ διαμόρφωση τοῦ σύγχρονου δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ (30-31 Μαΐου 2000), Ἀθήνα, 2001, σσ. 19-30.

23. Πβ. H. BERGSON, *La vie et l'œuvre de Ravaisson*, *PM, Œuvres*, σ. 1481.

2. Ἡθικὲς ὑποδηλώσεις μιᾶς ἐπιστημολογίας τοῦ «ἔμβιου»

Στὴ συνέχεια, θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ κάποιες γνωσιοθεωρητικὲς παραμέτρους ποὺ ἐπιτρέπουν τὴν ἀξιολογικὴ προσέγγιση μιᾶς πραγματικότητας «ζώσας», στοὺς ἀντίποδες ἀκριβῶς τῆς καρτεσιανῆς ἀντίληψης, ποὺ τὴν ὀρίζει ὡς «*res extensa*». Στὴ *Δημιουργικὴ ἐξέλιξη* (1907), ὁ Bergson διαβεβαιώνει πὼς «ἡ ἐνόραση πορεύεται στὴν ἴδια τὴν κατεύθυνση τῆς ζωῆς»²⁴. Θὰ μποροῦσε, συνεπῶς, νὰ διακρίνει κανεὶς ἀνάμεσα σὲ μιὰ «γνωστικὴ» καὶ μιὰ «ἠθικὴ συνείδηση» στὸ ἐπίπεδο, κιόλας, τῆς ἐνορατικῆς διαδικασίας. Πέρα, δηλαδή, ἀπὸ τὴ θεμελιώδη διαφορὰ τῆς ἀπὸ τὴ νόηση, ἡ ἐνόραση φαίνεται νὰ ἐπιδέχεται καὶ ἐσωτερικοῦ τύπου διαφοροποίηση, ποὺ τῆς ἐπιτρέπει νὰ λειτουργεῖ διττὰ: α) ὡς γνωστικὴ ἱκανότητα, μεθοδολογικὰ εὐέλικτη, προκειμένου νὰ προσεγγίσει «ἐκ τῶν ἔσω» τὰ πολλαπλὰ ἐπίπεδα, καθὼς καὶ τὶς ποικίλες διακυμάνσεις τῆς πραγματικότητας καὶ β) ὡς ἰδιαίτερο εἶδος εὐαισθησίας, ποὺ ἐνεργοποιεῖται, ὥστε ν' ἀνταποκριθεῖ μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀρμόζει ἀπέναντι σὲ πράγματα ἢ γεγονότα ἠθικὰ σημαντικά, ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα, αὐτὰ ποὺ συγκροτοῦν τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς, στὸν ἀπερίσταλτο χαρακτήρα τους. Τί ἄλλο ἀπὸ ἓνα εἶδος «ἠθικῆς συνείδησης», ἡ «ἠθικῆς ἐμπειρίας», ὑπονοεῖ ὁ ὅρος «αἴσθηση τῆς ζωῆς» (*sens de vie*), τὸν ὁποῖο ὁ Bergson διακρίνει ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν «καθαρὴ νόηση» ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ «ἐνστικτο», μολονότι, ὅπως καὶ αὐτὸ (τὸ τελευταῖο), ριζώνει στὴν ἴδια «ζωτικὴ ὥθηση».

Σχετικὰ μὲ τὰ παραπάνω, εἶναι ἀποκαλυπτικὸ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ ἄρθρο ποὺ ὁ Bergson γράφει τὸ 1908 (ἓναν χρόνο μόλις μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς «*Δημιουργικῆς ἐξέλιξης*»), προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ σὲ κεῖμενο τοῦ Bogel μὲ θέμα τὴν *Ἐξέλιξη τῆς γεωμετρικῆς νόησης*. Ἐπισημαίνει, ἐκεῖ, ὁ Bergson: «Προσπάθησα, ἀπλῶς, νὰ δείξω πὼς ὅταν κάποιος ἐγκαταλείπει τὸν τομέα τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἀντικειμένων, γιὰ νὰ εἰσέλθῃ σ' αὐτὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς συνείδησης, πρέπει νὰ ἐπικαλεστεῖ μιὰ κάποια “αἴσθηση τῆς ζωῆς”, ποὺ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν καθαρὴ νόηση καὶ ποὺ νὰ ἀνάγεται, μαζὶ μὲ τὸ ἐνστικτο, στὴν ἴδια ζωτικὴ ὥθηση, μολονότι τὸ ἐνστικτο καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἐντελῶς ἄλλο πράγμα. Αὐτὴ ἡ αἴσθηση τῆς

24. Πβ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *L'évolution créatrice*, σ. 721. Πβ. καὶ Γ. ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΥ, Ἡ ἀναζωπύρωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Henri Bergson, Ἐπίμετρο στὸ Ερ. ΜΠΕΡΣΟΝ, Ἡ δημιουργικὴ ἐξέλιξη, μτφρ. Κ. Παπαγιώργη – Γ. Πρελορέντζου, Ἀθήνα, ἔκδ. Πόλις, 2005, σ. 370: «Στὴν οὐσία, ἡ κριτικὴ τοῦ Bergson στὴ νοησιαρχία στρέφεται κυρίως ἐναντίον τῆς κατασκευασιοκρατίας (*constructivisme*), δηλαδή τῶν κάθε εἶδους ἀφηρημένων, θεωρητικῶν κατασκευῶν σὲ διαφορετικὰ πεδία τοῦ ἐπιστητοῦ. Γιὰ παράδειγμα, ἡ βασικὴ μέθοδος τοῦ Bergson στὸ πεδίο τῆς ἠθικῆς εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὁ φιλόσοφος οὔτε ἐπινοεῖ οὔτε κατασκευάζει τὴν ἠθικὴ. Προνομιακὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς του εἶναι ἡ ἠθικὴ ἐμπειρία τῆς ἀνθρωπότητας».

ζωής δὲν εἶναι παρὰ ἡ συνείδηση, ποὺ βαθαίνει ὅλο καὶ περισσότερο καὶ προσπαθεῖ, μὲ ἓνα εἶδος ἄσκησης βίας (*torsion*) πάνω στὸν ἑαυτὸ της, νὰ ἐπανατοποθετηθεῖ στὴν κατεύθυνση τῆς φύσης»²⁵.

Μιὰ «ἐσωτερικὴ ἐμπειρία», ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅσο πλήρης κι ἂν εἶναι, δὲν παρέχει ἐγγυήσεις κατὰ τοῦ κινδύνου τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, ἐφόσον δὲν βρεθεῖ τρόπος νὰ συνδεθεῖ τὸ μερικὸ μὲ τὸ γενικό, ἡ ἀτομικὴ ζωὴ μὲ τὴ «ζωὴ γενικά». Ἔτσι, σημαντικοὶ φιλόσοφοι τῆς «ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας», ὅπως ὁ Pascal, ὁ Rousseau καὶ ὁ Maine de Biran, δὲν κατάφεραν νὰ συνδέσουν τὴ φιλοσοφία μὲ τὴν ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ἐστίασαν, σύμφωνα μὲ τὸν Bergson, στὴν κινητικότητα καὶ τὴν «ἐσωτερικὴ ὁρμή» τῆς πραγματικότητας. Αὐτὸ συνέβη, διότι «ἡ ἐπιστήμη τῆς βιολογίας δὲν εἶχε ἀκόμη συγκροτηθεῖ, οὔτε ἡ ψυχολογία, οὔτε ἡ κριτικὴ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τους»²⁶.

Οἱ ἐπιστημολογικὲς ἀρετὲς μιᾶς ὀργανικιστικῆς ἀντίληψης, ἱκανῆς νὰ ὀδηγήσει σ' ἓνα εἶδος ἠθικῆς τῆς γνώσης, ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὸν Bergson, κυρίως, στὸ κείμενό του γιὰ τὴ *Φιλοσοφία τοῦ Claude Bernard* (1913), θεμελιωτῆ τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς πειραματικῆς ἱατρικῆς, στὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰώνα. Αὐτὸ ποὺ ἐπιτυγχάνει ὁ Claude Bernard εἶναι νὰ συνδέσει τὴν ἀντικειμενικότητα ὡς ἐπιστημικὴ ἀξία μὲ τὴν ταπεινότητα ὡς ἠθικὴ ἀξία, προφυλάσσοντας, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ δογματισμὸ καὶ τὴ διανοητικὴ ἀγκύλωση, στὴν ὁποία αὐτὸς καταλήγει²⁷.

Ὅμως, ἀκόμη καὶ ὁ Bernard, παρὰ τὴν ὀλιστικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἔμβιου ὄντος μὲ τὴν ἀναγνώριση σ' αὐτὸ ἐνὸς «ἐσωτερικοῦ περιβάλλοντος» ποὺ συγκροτεῖ τὴ μὴ ἀναγώγιμη μοναδικότητά του, δὲν μπόρεσε ἢ δὲν ἤθελε νὰ θέσει τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴ φύση τῆς ζωῆς γενικότερα, περιοριζόμενος αὐστηρὰ στὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης τῆς ζωῆς²⁸. Τὸ θεωρητικὸ αὐτὸ «κενὸ» προσπάθησε, κατὰ κάποιον τρόπο, νὰ καλύψει ὁ Bergson, ἀφήνοντας νὰ διαφανεῖ πίσω ἀπὸ τὴ δική του φιλοσοφικὴ βιολογία μία ὄντολογία τῆς ζωῆς, πλούσια σὲ ἠθικὲς ὑποδηλώσεις.

Πῶς τὸ ἐπιτυγχάνει αὐτό; Ὑπογραμμίζοντας, κυρίως, πὼς ἡ «ἐγγενὴς

25. Πβ. H. BERGSON, À propos de «L'évolution de l'intelligence géométrique», Réponse à un article d'E. Borel, (janvier 1908), *Mél.*, σσ. 755-756. Πβ. σχετικά, E. MOUTSOPOULOS, Intuition et raison chez Bergson, *Diotima*, 24, σσ. 156-164, ιδίως τὶς ἐπισημάνσεις σ. 162.

26. Lettre de Bergson à V. Norström, (12 avril 1910), *Henri Bergson, Correspondances*, ἐπιμ. ἔκδ. καὶ σχόλ. A. ROBINET, Παρίσι, PUF, 2002, σ. 349.

27. Πβ. Th. ANASTASSOPOULOU-ΚΑΠΟΓΙΑΝΝΗ, The Constitution of Knowledge in the Bio-medical Sciences according to Claude Bernard's Epistemological Conceptions, *Skepsis*, τ. XV, τχ. 2, 2004, σσ. 187-194.

28. Πβ. H. BERGSON, La philosophie de Claude Bernard, *PM*, σ. 1437: «Προσπαθεῖ <ὁ Cl. Bernard> νὰ προσδιορίσει ὄχι τόσο τὴ ζωὴ, ἀλλὰ τὴν ἐπιστήμη τῆς ζωῆς».

ἀξία» μιᾶς βιολογικῆς λειτουργίας ἀναδεικνύεται στὴν ἐξέτασή της ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς «ὀργανικῆς ὁλότητας», ἔρχεται νὰ ἀποδώσει στὴν τελευταία ἓνα εἶδος ἐνδογενοῦς τελικότητας ἢ ἐσωτερικῆς διευθετούσας ἀρχῆς ὀντολογικοῦ καὶ ὄχι εὐριστικοῦ ἢ μεθοδολογικοῦ χαρακτήρα, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Bergson. Ὁ Bergson ἔχει τὴν πεποίθηση, δηλαδή, πὼς μιὰ ἔμβια πραγματικότητα ἀνθίσταται στὶς μεθόδους ἀναγωγῆς της στὸ «στοιχειῶδες», ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀπογυμνωμένη ποιοτικά καί, ἄρα, δὲν εἶναι ἀξιολογικά οὐδέτερη. Ἐνα ἔμβιο ὄν, μάλιστα, ἀποτελεῖ, ὅπως λέει, «ἓνα κέντρο δράσης. Ἐκπροσωπεῖ μία ὀρισμένη ποσότητα ἐνδεχομενικότητας ποὺ εἰσάγεται στὸν κόσμος...»²⁹. Ἡ αἰτιακὴ του ἐξήγηση, λοιπόν, πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὴν κατανόηση τῆς ἰδιαίτερης ὑπαρκτικῆς του κατάστασης. Αὐτὴ ἢ τελευταία, ὅμως, συναρτᾶται μὲ τὸν εὐρύτερο ὀντολογικὸ ὀρίζοντα, μέσα στὸν ὁποῖο τὸ ἔμβιο ὄν ἀναδύεται, δηλαδή μὲ τὴν «καταγωγικὴ» καὶ τὴν «ἐσχατολογικὴ» του ἀναφορά, ὅπως θὰ λέγαμε.

Ὁ G. Canguilhem, ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος τῆς ἐπιστήμης, στὰ Σχόλιά του γιὰ τὸ Γ' κεφάλαιο τῆς *Δημιουργικῆς ἐξέλιξης* ἀναδεικνύει ἀκριβῶς τὴ σπουδαιότητα τῆς μπερξονικῆς αὐτῆς θέσης. Σύμφωνα μὲ τὸν Canguilhem, κάθε γνώση ποὺ ἀντιμετωπίζει τὸ ἀντικείμενό της ὡς κάτι τὸ ἀπρόσωπο, νομιμοποιεῖ τὴν περιφρόνησή της πρὸς αὐτό, καθιστῶντας δυνατὴ τὴν πράξη ἐκείνη ποὺ θὰ καταστρέψει ἢ θὰ ἀλλάξει τὸ ἀντικείμενο. «Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὅρους γιὰ νὰ ἀποκτηνῶσει κανεὶς ἓνα ὄν», λέει χαρακτηριστικά ὁ Canguilhem, «εἶναι νὰ τὸ θεωρήσει κτῆνος καί, γι' αὐτό, τὸ μίσος εἶναι, πρωταρχικά, ἀπόσυρση τῆς ἀξίας ἢ ἄρνηση τῆς ἀξίας». Στὸν Descartes, γιὰ παράδειγμα, «ἡ θεωρία τοῦ ζώου – μηχανῆς στηρίζεται σὲ αἰτήματα ἠθικῆς καὶ τεχνικῆς τάξης, ὅσο καὶ μεταφυσικῆς»³⁰.

Οἱ σημαντικὲς αὐτὲς ἐπισημάνσεις τοῦ Canguilhem, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα ποὺ πραγματευόμαστε ἐδῶ, συμπυκνώνονται στὴ φράση: «Τὸ νὰ ἀκίνητοποιεῖς (ἢ τὸ νὰ καθηλώνεις) εἶναι νὰ σκοτώνεις». («Fixer, c'est tuer»). Κατὰ τὴ διαδικασία μιᾶς ἱστολογικῆς μελέτης, γιὰ παράδειγμα, ὀφείλει νὰ προσέξει κανεὶς τὴ συμβολικὴ σημασία τῆς πρώτης κιόλας ἐνέργειας τοῦ ἐρευνητῆ, ποὺ εἶναι ἡ ἀκίνητοποίηση τῶν κυττάρων, ἐνόψει τῆς παρατήρησής τους στὸ μικροσκόπιο. «Ἀκίνητοποιῶ» («καθελώνω») εἶναι ἓνας ὅρος τεχνικὸς πλήρης φιλοσοφικῆς σημασίας»³¹. Ἐπιδέχεται, δηλαδή, μιὰ χρῆση «περιγραφικὴ» καὶ μαζὶ «ἀξιολογικὴ»³².

29. Πβ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *L'évolution créatrice*, σ. 717. Πβ. καὶ Γ. ΠΡΕΛΟΠΕΝΤΖΟΥ, Ἡ ἀναζωπύρωση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Henri Bergson, σσ. 400-403.

30. Πβ. G. CANGUILHEM, *Commentaire au troisième chapitre de L'évolution créatrice*, *Bulletin de la Fac. des Lettres et de l'Hist. de Strasbourg*, τ. 21, τχ. 5-6, 1943, σσ. 141-142.

31. Πβ. *αὐτόθι*, σ. 142.

32. Μὲ τὴν παρατήρησή του αὐτή, ὁ Canguilhem θέλει νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ

Προκειμένου, λοιπόν, μια ήθικη να μπορέσει ν' αποφύγει τη διπλή παγίδα του ιδεαλισμού ή της φυσιοκρατίας, θα πρέπει να επιδιώξει, όπως ήδη έχουμε υπογραμμίσει, τη σύζευξη «γεγονότος» και «αξίας». Βασική γνωσιοθεωρητική επιλογή της μπερξονικής φιλοσοφίας είναι, αναμφίβολα, η απονομή πρωτίων στην «έμπειρία», κι αυτό την κάνει να τοποθετείται σε μία ενδιάμεση επιστημολογική ζώνη, δηλαδή ανάμεσα στην «ιδέα» και τα «πράγματα». Η δική μας υπόθεση είναι πώς, ακριβώς εκεί, θα μπορούσε, ίσως, να εντοπίσει κανείς κάποιες έννοιες-κλειδιά, οί οποίες θα επέτρεπαν τη μετάβαση από το «είναι» στο «πρέπει», δηλαδή από την οντολογία στην ήθικη. Έτσι, μια πραγματικότητα οργανικού τύπου, ή οποία διαρκώς εξελίσσεται, παρουσιάζει ως μείζονα οντολογικά χαρακτηριστικά τη συνοχή και τη διαφορά. Δομημένη σε επίπεδα διαφορετικής χρονικής πυκνότητας, επιτρέπει τις «ανεπαίσθητες μεταβάσεις», οντολογικές και σημασιολογικές μαζί. Η πολλαπλότητα των επιπέδων αποτελεί ανάπτυγμα μιας βαθύτερης ενότητας, γι' αυτό η σχέση που τα συνδέει είναι αυτή της αναλογίας.

Η ίδια ή έννοια της «ζωής» επιδέχεται, κατ' αρχήν, πολλαπλές σημασίες, κάτι που πρώτος ο Άριστοτέλης είχε επισημάνει: «Πλεοναχώς δὲ λεγόμενου τοῦ ζῆν...»³³. Κάτι ανάλογο φαίνεται να συμβαίνει και με τις σύστοιχες έννοιες της «συνείδησης», της «ἐλευθερίας» και της «δημιουργίας» στο πλαίσιο, πλέον, της μπερξονικής φιλοσοφίας, που αποφασιστικά απορρίπτει την ουσιοκρατική αντίληψη, αντικαθιστώντας την έννοια της «ουσίας» με αυτήν της «διαδικασίας» και της «ποιοτικής διαφοροποίησης».

«Πυκνές» και «ἐλαστικές» μαζί, με κοινὸ παρονομαστὴ τὴ «διάρκεια», οί παραπάνω έννοιες επιτρέπουν σημασιολογικές μετατοπίσεις ἀπὸ ἐπίπεδο σὲ ἐπίπεδο, στὸ πλαίσιο ἐνὸς ἀδιαίρετου, πλὴν ὅμως διακριτοῦ, συνεχοῦς. Στὴν περίπτωση, συνεπῶς, μιᾶς βιολογίας «δυναμικῆς», ὅπως τὴν ἐκλαμβάνει γιὰ παράδειγμα ὁ R. Mourgue, νευρολόγος καὶ ψυχίατρος, θερμὸς υποστηρικτὴς τῆς μπερξονικῆς φιλοσοφικῆς βιολογίας (1935)³⁴,

ἐπιστημονικὴ ὁρολογία ποὺ στοχεύει στὴν περιγραφὴ «γεγονότων», μολονότι τεχνικοῦ τύπου, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκοπεί ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς γλώσσας στὴν ὁποία ἀνήκει. Ὁ δὲ H. Putnam, πολὺ ἀργότερα καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ ἐνὸς ἡπιου ρεαλισμοῦ, ἔρχεται νὰ βεβαιώσει πῶς, παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀντιλήψεις τῶν λογικῶν θετικιστῶν, «βρίσκουμε μία ἀμοιβαία διείσδυση «γεγονότων» καὶ «ἀξιῶν» πολὺ πιὸ βαθιὰ (ποὺ ἐμπεριέχει τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν αἰσθητικὴ, καὶ ἄλλα εἶδη ἀξιῶν) στὸ ἐπίπεδο κιόλας τῶν ἀτομικῶν κατηγορημάτων». Ὁ Putnam χαρακτηρίζει τέτοιου εἶδους έννοιες ὡς «έννοιες ἠθικὰ πυκνές». Πβ. H. PUTNAM, *Fait / valeur. La fin d'un dogme*, μτφρ. M. Caveribère καὶ J.-P. Cometti, Παρίσι - Τεὼ Ἀβίβ, Éd. de l'Éclat, 2004, σ. 43.

33. Πβ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Περὶ Ψυχ.*, II, 2, 413 a 22.

34. Πβ. R. MOURGUE, Une découverte scientifique: La durée bergsonienne, *Revue Philos. de la Fr. et de l'Étrang.*, τ. CXX, 1935, σ. 366: «... ἡ θεμελιώδης διάκριση ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν

ένα «γεγονός» ή ένα «φαινόμενο», εξεταζόμενο στις διαδοχικές και οργανικά συνδεδεμένες εκφάνσεις του, αυτό-παρουσιάζεται μαζί με τη σημασία του. Η μετάβαση, λοιπόν, από το περιγραφικό και όντολογικό, στο αξιολογικό και μεταφυσικό επίπεδο, γίνεται «ἐκ τῶν ἔσω», χωρίς να υπερβαίνει, ίσως, τὰ ὅρια μιᾶς ἐπιστημολογικῆς νομιμότητος³⁵.

Σε γνωσιολογικό επίπεδο, δείξαμε ἤδη πῶς ἡ ἔννοια τῆς «ἐνόρασης» ἐπιδέχεται διπλὴ σημασία καὶ χρῆση: α) γνωστική καὶ β) ἠθική. Σχετικά, μάλιστα, με τοὺς ὅρους «πυκνός» καὶ «ἐλαστικός», μέσω τῶν ὁποίων προσδιορίζουμε κάποιες φιλοσοφικές ἔννοιες-κλειδιά, αὐτοὶ εἶναι τοῦ ἴδιου του Bergson καὶ ἐμφανίζονται στὸ τέλος τοῦ κειμένου του *Ἡ φιλοσοφικὴ ἐνόραση* (1911).

Ὁ Bergson προσπάθησε νὰ ἀποτυπώσει, με τοὺς ὅρους αὐτοὺς, κυρίως τὴν ιδιότυπη χρονικότητα ποὺ διέπει τὸ «βαθὺ ἐγώ»: «Ἄς συλλάβουμε, ἀντίθετα, τὸν ἑαυτό μας, ἔτσι ὅπως εἶναι, μέσα σ' ἓνα παρὸν πυκνὸ καί, ἐπὶ πλεόν, ἐλαστικόν, ποὺ μποροῦμε νὰ διαστέλλουμε ἀπεριόριστα πρὸς τὰ πίσω, σπρώχνοντας ὅλο καὶ πιὸ μακριὰ τὸ προπέτασμα πού μας κρύβει ἀπὸ τὸν ἑαυτό μας· ἂς συλλάβουμε καὶ πάλι τὸν ἐξωτερικὸ κόσμον ὅπως εἶναι, ὄχι μονάχα στὴν ἐπιφάνεια, μέσα στὴν παροῦσα στιγμή, ἀλλὰ σὲ βάθος, μαζί με τὸ ἄμεσο παρελθόν του ποὺ τὴν πιέζει (τὴ στιγμή) καὶ ποὺ τῆς ἀποτυπώνει τὴν ὁρμή του· ἂς συνηθίσουμε, με μιὰ λέξη, νὰ βλέπουμε ὅλα τὰ πράγματα *sub specie durationis*: ἀμέσως, αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀλύγιστο χαλαρώνει, αὐτὸ ποὺ εἶναι ναρκωμένο ξυπνάει, αὐτὸ ποὺ εἶναι νεκρὸ ἀνασταίνεται, μέσα στὴν ἀναζωογονημένη μας ἀντίληψη»³⁶.

Παρὰ τὴν ἔμφαση στὴν ἔννοια τῆς «διάρκειας», καινοτομία ἀναμφισβήτητη τῆς μπερξονικῆς φιλοσοφίας σὲ σχέση με τοὺς προδρόμους τῆς, εἶναι ἐμφανεῖς κάποιες ἀναλογίες με τὸ προαναφερθὲν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ Διαθήκη τοῦ Ravaisson. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις, γνω-

Bergson, ἀπὸ τὸ 1889, ἀνάμεσα στὸ φυσικὸ χρόνο καὶ τὴ διάρκεια, ἡ βιολογικὸ χρόνο, ἐπιβεβαιώνεται σήμερα ἀπὸ τὶς πλέον αὐστηρὲς μεθόδους παρατήρησης καὶ πειραματισμοῦ... Ποιὰ εἶναι, πράγματι, ἡ σημασία τῆς διάρκειας, ἡ βιολογικοῦ χρόνου, στὴν παροῦσα ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης; Μᾶς φαίνεται πῶς εἶναι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ στατικὴ βιολογία, ἡ ὁποία ἀναμφισβήτητα ἐπικρατοῦσε μέχρι τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20^{ου} αἰῶνα (ἀτομικὲς θεωρίες τῆς κληρονομικότητας καὶ τῆς ἐξέλιξης, ἀτομικὴ θεωρία τῶν ἐγκεφαλικῶν ἐντοπισμῶν), στὴ *δυναμικὴ βιολογία*» (Ἐμεῖς ὑπογραμμίζουμε).

35. Πβ. E. MINKOWSKI, La pure durée et la durée vecue, Bergson et Nous, *Bulletin de la Soc. Franç. de Philos.*, Παρίσι, A. Colin, 1959, σ. 241: «Οὔτε οὐδέτερος, οὔτε ἄχρωμος, ὁ βιωμένος χρόνος ἀνοίγεται στὸν τομέα τῶν ἀξιῶν τῆς ὑπαρξῆς ποὺ δυνάμει, τουλάχιστον, αὐτὸς φέρει μαζί του» (Ἐμεῖς ὑπογραμμίζουμε).

36. Πβ. H. BERGSON, L'intuition philosophique, *PM*, σ. 1365. Πβ. καὶ Γ. ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΥ, Ἡ προβληματικὴ τοῦ χρόνου στὴ φιλοσοφία τοῦ Henri Bergson, *Μορφές κατανόησης καὶ διαχείρισης τοῦ χρόνου*, Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο (Καπέσοβο, 25 καὶ 26 Σεπτεμβρίου 2004), Ἰωάννινα, 2005, κυρίως σσ. 58-65.

σιοθεωρητική, όντολογική καί ήθική αντίληψη συναντώνται στην έννοια της «ζωής»³⁷.

Ἀντὶ Ἐπιλόγου

Καταλήγοντας, μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ μπερξονική φιλοσοφική βιολογία συνυφαίνεται μὲ μία λανθάνουσα ήθική, τὰ ἴχνη τῆς ὁποίας ἀποτυπώνονται: α) στὸ εἶδος συνέχειας ἢ ἐνότητας ποὺ ἐμφανίζει ἡ ἔμβια πραγματικότητα, δηλαδή στὴν «ἀμοιβαία διείσδυση τῶν πάντων»³⁸, καὶ β) στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ συνείδηση ἀναδύεται προοδευτικὰ μέσα ἀπὸ τὴν ὀργανική ζωή, γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ, μὲ τὸν ἄνθρωπο, τόσο ὡς τάση πρὸς τὸν «ἀναστοχασμό», ὅσο καὶ ὡς «αἶτημα δημιουργίας»³⁹.

Ἔτσι, ἤδη ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου *Ἡ δημιουργική εξέλιξη* ὑποδηλώνει ἀξιολογική φόρτιση, στὸ βαθμὸ ποὺ ἡ δημιουργικότητα μπορεῖ νὰ ἐκληφθεῖ ὡς ἐσωτερικὸς στόχος τῆς ζωῆς καί, μαζί, ὡς ὅρος συνέχισής της. Ἡ συνείδηση, ἀνερχόμενη μὲ τὸν ἄνθρωπο «στὰ ὕψη, ἀπὸ ὅπου βλέπει ἕναν ἀπεριόριστο ὀρίζοντα ν' ἀνοίγεται καὶ πάλι μπροστά της»⁴⁰, μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο τῆς «ζωτικῆς ὀρμῆς». Ὁ ἐκλεπτυσμένος βιταλισμὸς ποὺ διατρέχει τὴν μπερξονική φιλοσοφία ποτὲ δὲν εἶχε, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὡς στόχο νὰ ὑποκαταστήσει μίαν αὐστηρὴ ἐπιστημονική ἐξήγηση. Γι' αὐτό, πρέπει ν' ἀντιμετωπίζεται, κυρίως, ὡς «ήθικὸ αἶτημα», ποὺ ἐπιβάλλει σεβασμὸ ἀπέναντι στὴν ἀστείρευτὴ δημιουργικότητα τῆς

37. Πβ. A. DEVAUX, *La conception entre liberté et vocation dans la philosophie de Bergson, Bergson et Nous*, ἔνθ' ἄν., σ. 99. Σύμφωνα μὲ τὸν Devaux, ἡ «δημιουργικὴ συγκίνηση» ὑποδηλώνει ἕνα εἶδος προορισμοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἡ ζωή, στὸ πλαίσιο τῆς μπερξονικῆς φιλοσοφίας, εἶναι «ταλάντευση ἀνάμεσα σὲ μιὰ αὐθορμησία δράσης καὶ τὴν ἔλξη ὑπερβατικῶν ἀξιών».

38. Πβ. H. BERGSON, *L'évolution créatrice*, σ. 721. Οἱ ἐννοιες τῆς «συμπάθειας» καὶ τῆς «σύμπνοιας» τῶν πάντων μαρτυροῦν μία ὀλιστική, ἀλλὰ καὶ ὀργανικιστική, αντίληψη στὸ ἔργο τοῦ Bergson, ἡ ὁποία ἔλκει τὴν καταγωγή της τόσο ἀπὸ τὸν Στωικισμὸ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν Πλωτινισμό. Πβ. N. FRIEDEN-MARKEVITCH, *La philosophie de Bergson. Aperçu sur un Stoïcisme inconscient*, Φρύμπουργκ-Ἐλβετία, Éd. Univers., 1982, σσ. 159-164. Πβ. καὶ H. BERGSON, *Cours sur la philosophie grecque au Lycée Henri IV (1894-1895), Le Stoïcisme, Henri Bergson - Cours*, τ. IV, ἐπιμ. ἔκδ. H. Hude καὶ F. Vinet, Παρίσι, P.U.F./Épiméthée, 2000, ἰδιαιτέρως σσ. 130-136. Πβ. ἐπίσης, αὐτόθι, *Cours sur Plotin*, σσ. 65-66.

39. Πβ. H. BERGSON, *L'évolution créatrice*, σσ. 716-717: «Οὐσιώδης ἐπίσης εἶναι ἡ πορεία πρὸς τὸν ἀναστοχασμό. Ἄν οἱ ἀναλύσεις μας εἶναι ἀκριβεῖς, σὺν ἀπαρχῆς τῆς ζωῆς βρίσκεται ἡ συνείδηση ἢ, πὶὸ σωστά, ἡ ὑπερσυνείδηση. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ συνείδηση, ποὺ εἶναι μία ἀπαίτηση δημιουργίας, δὲν ἐκδηλώνεται στὸν ἑαυτὸ της παρὰ μόνο ἐκεῖ ὅπου ἡ δημιουργία εἶναι δυνατή. Ὑπνώττει ὅταν ἡ ζωή εἶναι καταδικασμένη στὸν αὐτοματισμὸ· ἀφυπνίζεται εὐθὺς μόλις ξαναγεννιέται ἡ δυνατότητα μιᾶς ἐπιλογῆς... Πὼς πρέπει νὰ συλλάβει καὶ αὐτὴ τὴν ἀλληλεγγύη ἀνάμεσα στὸν ὀργανισμὸ καὶ τὴ συνείδηση;»

40. Πβ. αὐτόθι, σ. 721.

ζωής⁴¹. Σήμερα, μάλιστα, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, υπάρχει ανάγκη αναζωογόνησης ενός τέτοιου σεβασμού στην κατεύθυνση βιο-αισθαντικών αξιών, ικανών να αιτιολογήσουν επαρκώς, αν όχι να θεμελιώσουν, τόσο μια περιβαλλοντική ήθική, όσο και μία βιο-ηθική⁴².

Θ. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΥ - ΚΑΠΟΓΙΑΝΝΗ
(Πάτρα)

Συντομογραφίες

EC : L'Évolution créatrice

DS : Les Deux sources de la morale et de la religion

ES : L'Énergie spirituelle

PM : La Pensée et le mouvant

– Οί αναφορές στα κείμενα του H. Bergson γίνονται στις παρακάτω εκδόσεις:

1. Henri BERGSON, *Œuvres*, εισαγωγή H. Gouhier, υπόμνηματισμός κειμένων A. Robinet, Παρίσι, P.U.F., 1970³.
2. Henri BERGSON, *Mélanges*, πρόλογος H. Gouhier, επιμέλεια έκδοσης και υπόμνηματισμός A. Robinet σε συνεργασία με τους R.-M. Mossé-Bastide, M. Robinet και M. Gauthier, Παρίσι, P.U.F., 1972.
3. Henri BERGSON, *Correspondances*, πρόλογος, επιμέλεια έκδοσης και υπόμνηματισμός A. Robinet σε συνεργασία με τις N. Bruyère, B. Sitbon-Peillon και S. Stern-Gillet, Paris, P.U.F., 2002.

41. Πβ. G. CANGUILHEM, *Aspects du vitalisme, La connaissance de la vie*, Παρίσι, J. Vrin, 1998², σσ. 87-88. Πβ. επίσης, G. LE BLANC, *Le problème de la création: Bergson et Canguilhem*, *Annales Bergs.*, II, σσ. 490-492, 499.

42. Πβ. P. A.Y. GUNTER, *Bergson and the War against Nature*, στο J. MULLARKEY (έπιμ.), *The New Bergson*, σ. 171. Ο Gunter υποστηρίζει πως σημαντικοί εκπρόσωποι μιας οικολογικής ήθικης αντίληψης (όπως ο Thoreau και ο Muir) θα συνηγορούσαν υπέρ της μερξονικής φιλοσοφίας, ή οποία, δίνοντας έμφαση στην ένότητα του ανθρώπου με τη φύση και ασκώντας κριτική στη χρησιμοθηρική αντιμετώπισή της, έμπεριέχει σπέρματα μιας «οικολογικής συνείδησης».

PARAMÈTRES D' UNE ÉTHIQUE IMPLICITE DANS LA BIOLOGIE PHILOSOPHIQUE BERGSONIENNE

R é s u m é

Dans le cadre de la biologie philosophique bergsonienne, l'être vivant n'est pas dénué de valeur, dans la mesure où il jouit d'une primauté ontologique par rapport à la nature inorganique. Sous cet aspect, une éthique implicite semble constituer le corrélat d'une «logique» immanente à la vie organique. C'est ainsi que la conception d'une «évolution créatrice», en tant que modalité éminente de la vie, est susceptible d'une charge axiologique. L'hypothèse d'un «élan vital» permet, d'ailleurs, une double référence: l'une à sa source originaire, de sorte à attribuer une dignité métaphysique au phénomène de la vie; l'autre à un avenir ouvert qui imposerait le devenir créateur à titre de «devoir» au niveau de la volonté humaine.

Or, loin d'être une tentative d'explication scientifique, le vitalisme bergsonien constitue, plutôt, un postulat axiologique qui saurait l'emporter sur la scission théorique entre «fait» et «valeur». Aujourd'hui, plus que jamais, devant les risques inédits qui menacent une réalité vivante et fragile, l'héritage bergsonien contribuerait à une mise en relief de valeurs en quelque sorte «bio-sensibles», aptes à justifier une raison «bio-éthique».

Théoni ANASTASSOPOULOU-KAPOYANNI